

Both Noémi

IMREH ISTVÁN (1919–2003)

István Imreh was one of the most significant figures of the Transylvanian Hungarian scientific life after the Second World War. His name is often mentioned in the so-called “Cluj Historian Workroom” group next to Zsigmond Jakó, András Kiss, Elek Csetri, Samu Benkő and Ákos Egyed. Beside his high-level professional articles, Imreh is known for his work of organizing and popularizing science and also about his teaching work at the Bolyai and later the Babeş-Bolyai University, so that for today, he is part of canon, too. Below, I will describe the main stages of Imreh’s life.

Keywords: István Imreh, Transylvania, historian, “Cluj Historian Workroom”

Imreh István a második világháború utáni erdélyi magyar tudományosság egyik legmeghatározóbb személyisége volt. Nevét rendszerint a „kolozsvári történetírói műhely” tagjainak sorában, Jakó Zsigmond, Kiss András, Csetri Elek, Benkő Samu és Egyed Ákos mellett szokták említeni. Magas szakmai igényességről valló publikációi mellett tudományszervező és tudománynépszerűsítő tevékenysége, illetve a Bolyai, majd Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végzett tanári munkája révén alapozta meg, hogy mára maga is a kánon részévé vált.

Gyermekkorra a háromszéki Sepsiszentkirályhoz és Sepsibodokhoz kötődik. Az elemi iskola elvégzését követően, 1930-ban az Unitárius Kollégiumban folytatta tanulmányait. Az itt töltött évek számára a képzőművészet irányába való tájékozódás és az e téren elért eredmények gyarapításának időszaka volt. Kibontakozásában nagy szerepet játszott a miniatüristaként ismert Tóth István, aki Budapesten szerzett rajztanári képesítést, 1925-től pedig a kollégium tanáraként működött. Képzőművészi, rajztanári és két évig osztályfőnöki minőségben gyakorolt hatást Imreh Istvánra.

A gimnázium negyedik osztályának elvégzését követően, 1934-ben idősebb Imreh István fiát a Brassói Református Felső-kereskedelmi Iskolába íratta, mely megfelelő helynek látszott arra, hogy a nagybajszú székelyeket, gémeskutakat és falutornyákat lelkesen rajzoló fia ambíciója a kereskedelmi pálya irányába forduljon. Bizonyára számolt azzal is, hogy iskoláinak elvégzését követően Imreh István az 1929-ben megnyitott bodoki vegyeskereskedés és kocsmá üzemeltetésével járó terhek átvevője lesz.

Imreh István Brassóban töltött éveinek jelentőségét élete későbbi szakaszában a népi mozgalommal, illetve a szociográfiai és falukutató munkákkal való megismerkedésben látta. „Művelt tanáraimtól itt »fertőződtem« meg szociológiával, népi irodalommal, eljutva Dimitrie Gusti monografikus társadalomkutatásáig” – mondta egy vele készült interjúban.¹ „Művelt tanáiraól” szólva mindenekelőtt Szécsi Sándorra gondolt, aki a bukaresti szociológiai iskola tevékenységének ismertetése mellett diákjainak nem csupán a „népi írók” műveit adta kezébe, hanem a *Hitel*, a *Korunk* és az *Erdélyi Fiatalok* című folyóiratokat is, sőt az első dunántúli falukutatás, a kemsei vállalkozás eredményeiről is beszámolt hallgatóságának.

A brassói iskola nem rendelkezett nyilvánossági joggal, így 1938-ban a végzős évfolyamból Imreh Istvánon kívül csupán még ketten próbálkoztak meg az érettségivel, a vizsga azonban egyikőjüknek sem sikerült. Mindhárman megfelelő szakismerettel rendelkeztek, de román nyelvtudásuk nem volt tökéletes.² Ily módon azoknak az erdélyi magyaroknak a számát gyarapították, akik a két világháború közötti időszakban elbuktak az érettségien, és az 1940-es év végén, illetve 1941 elején vizsgáztak a hatalomváltással megváltozott kritériumoknak igyekezve eleget tenni.

A gimnáziumi osztályok befejezése és az érettségi vizsga letétele közötti két év, melyet később „praxi évekként” emlegetett, Imreh István számára a kereskedelmi iskolában szerzett elméleti tudás gyakorlati felhasználásával telt. 1938 és 1940 között Sepsiszentgyörgyön egy brassói szász tulajdonban lévő

¹ Igyekeztem jó tanár lenni, s igazat írni. *Szabadság*, 1998. szeptember 18., 9.

² Rostás Zoltán Imreh Istvánnal készített interjúja. Rostás Zoltán tulajdonában. A beszélgetésre valamikor a 2000-es évek környékén kerülhetett sor. Ezúton is szeretném megköszönni Rostás Zoltánnak, hogy az interjút rendelkezésemre bocsájtotta.

alkohol-nagykereskedelmi lerakatnál dolgozott. Kezdetben fizetés nélküli gyakornok volt, később munkájáért javadalmat is kapott.³

Az 1940-ben Szegedről Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetem meglévő Jog- és Államtudományi, Bölcsészeti, Nyelv és Történettudományi, Matematikai és Természettudományi, illetve Orvostudományi Kara mellé ötödikként létrehozták a Közgazdaságtudományi Kart, melyre Imreh István is beiratkozott. Egyetemi éveinek időszakában olyan a korszakban elismert szakemberek tanították, mint például a konjunktúrakutatásokat kezdeményező Boér Elek, a gazdasági elméletek történetét kutató Kislégyi Nagy Dénes, a nemzetközi jogi munkásságával hírnevet szerző Búza László, a modern magyar szociálpolitika megteremtőjeként befolyásos pozíciókkal bíró Kovrig Béla vagy a gazdasági földrajz területén eredményeket elérő Teleki Géza. Benkő Samu Imreh István tanárai közé sorolta az időnként Kolozsvárra látogató Bibó Istvánt is.⁴

A kolozsvári egyetem újjászervezésével párhuzamosan hozták létre az Erdélyi Tudományos Intézetet, mely a korabeli magyar tudományosság egyik központjává vált. Az intézet Kovrig Béla és Venczel József vezetésére bízott társadalomtudományi szakosztálya elsőrendű céljának a falukutatást tekintette. Az 1941 nyara és 1944 januárja között zajló bálványosváraljai kutatásban Imreh István első ízben 1943-ban vett részt, s tapasztalatairól a Kolozsvári Diákok Szövetségének *Március* című lapjában beszámolóit is megjelentetett.⁵

1943. július 1-jétől Imreh István az ETI ösztöndíjasa lett, ami nagy mértékben segítette a székely közbirtokosság témájában folytatott kutatásait. Ezen munka eredményeképpen jelent meg a sepsibodoki társadalomról egy rövid összefoglalója,⁶ és készült el 1944-ben megvédett doktori disszertációja is. Rajty Tivadar, egy nappal a szovjet hadsereg kolozsvári bevonulását megelőzően, 1944. október 9-én a Közgazdaságtudományi Kar ülésén tett bejelentést Imreh István doktori értekezésének *summa cum laude* minősítésű elfogadásáról.⁷

³ Imreh Máriával készített interjú (Kolozsvár, 2011). A szerző tulajdonában.

⁴ Benkő Samu: A múltidéző titka. Élmény és biztos tudás. In: Imreh István irodalmi munkásságának könyvésze. Összeállította Károlyiné Domahidi Jolán. In: Kiss András – Kovács Kiss Gyöngy – Pozsony Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1999. 5.

⁵ Lásd: Imreh István: Közgazdászok Bálványosváralján. *Március*, 1943/5. 11–12.

⁶ Imreh István: Tanulságok egy falu életéből. *Március*, 1943/4. 5–6.

⁷ Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, F 1363 Bolyai Egyetem, 150. dosszié (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, F 1363 Universitatea Bolyai, dosar 150) Jegyzőkönyv a Közgazdaságtudományi Karnak 1944. évi október 9. napján megtartott üléséről. 1944/1945. 51–55. A gyűlésen a dékánon kívül mindössze Lázár Livius volt jelen, ugyanis a kar többi tagja ekkor már nem tartózkodott a városban.

A háborút közvetlen követő időszakban Imreh István Kolozsvár gazdasági újjászervezésében vállalt szerepet. Előbb az „Unirea” nevű vasipari vállalat vezetője volt, 1944 decemberétől pedig a három társával alapított Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezetében osztályvezetőként tevékenykedett. A tényleges működést 1945 elején megkezdő, ún. „termelőszövetkezet” a gyárak, üzemek újraindításához szükséges tőke beszerzésével, a kolozsvári lakosság ellátásának megszervezésével, továbbá az áruforgalom rendezésével foglalkozott.⁸ A MÁGISZ „hőskora” a román közigazgatás észak-erdélyi bevezetésével és az ezt követően életbe léptetett jogszabályokkal ért véget. Imreh István 1945 októberében hátrált ki a szövetkezet életéből, amikor a kolozsvári magyar egyetem fennhatósága alá került ETI intézeti tanárává nevezték ki. Ebbéli minőségében látta el a budapesti Györffy Kollégium mintájára létrehozott Móricz Zsigmond Kollégium tanár-igazgatóságát, és vett részt a tudományos munkában.

Az 1947-ben napvilágot látott, eredetileg Kelemen Lajos hetvenedik születésnapjára készülő kötetbe szánt, három háromszéki község 17–18. századi falutörvényét közreadó *Székely falutörvények* című munkájának megjelenését követően, Imreh István visszaemlékezése szerint, a Debrecenben működő Szabó István, aki a középkori magyar faluról írott könyvében maga is szolt a székely falutörvények jelentőségéről, megüzente neki, hogy „jó úton jár, de végig kell mennie azon.”⁹ Úgy tűnik, hogy megfogadta a tanácsot, szóban forgó kiadványa az életmű szempontjából ugyanis azért kiemelkedő jelentőségű, mert első a székely faluközösségekkel és székely falutörvényekkel foglalkozó kötetinek sorában.

A Román Kommunista Párt ideológiája az 1948-as hatalomátvétellel vált kizárólagossá. Az 1948 decemberétől Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi karának előadójává kinevezett Imreh Istvánnak tehát már a sztálinista elveknek megfelelően kellett jog- és gazdaságtörténetet, illetve statisztikát tanítania. 1950-től az egyetem Történelem Karára helyezték, ahol előbb a Román Népköztársaság Története tanszék tagjaként Románia új- és legújabbkori történetét adta elő, 1953-tól pedig az egyetemes új- és jelenkortörténet állandó tanárává vált egészen 1983-as nyugdíjba vonulásáig. Jóllehet, nem készült tanári pályára, alkatalilag teljes mértékben alkalmasnak bizonyult a fiatalokkal való közös munkára. Diákjai körében népszerű volt, s kollégái is szerették. Magyarsága mellett bizonyára apjának 1951-es kulákká nyilvánítása játszott közre abban, hogy professzorrá tanárságának aktív ideje alatt nem lép-

⁸ Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március). In: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Nagy Mihály Zoltán és Vincze Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004. 75.

⁹ A székely történet kutatása nem jelent elkülönülést. Beszélgetés Imreh Istvánnal. Kérdezett Gaál György. *Aetas*, 1995/1–2. 235.

tették elő. E tisztséget erkölcsi elégtételként a rendszerváltást követően, egy minisztériumi rendelet következtében, egyébként Csetri Elekkel együtt kapta meg.

Ami a kutatói tevékenységet illeti, néhány, az 1950-es évek elején publikált sztálinista hangvételű cikket¹⁰ követően – melyekre később Imreh István sem szívesen emlékezett¹¹ – 1955-ben a székelység történetének marxista feltárására vonatkozó programadó írás is napvilágot látott Imreh István és egyetemi kollégája, Vágó Béla tollából.¹² A cikkben megfogalmazott elvek érvényesülnek az államszocialista korszak „puhább” időszakában megjelent és Imreh István fő műveiként számon tartott *A rendtartó székely falu*, illetve *A törvényhozó székely falu* című kötetekben is.¹³ A monografikus igényű bevezető tanulmánnyal közreadott forráskiadványok, falujegyzőkönyvek és falutörvények révén nyújtanak rálátást a hajdani székely falvak mindennapjaira.

Imreh István számára – s erről kolozsvári pályatársai is hasonlóképpen gondolkodtak – a múlt hiteles feltárása nem öncélú tevékenység volt. Meggyőződése szerint ugyanis a puszta kíváncsiság mellett a múlt ismerete „önismere-ti” és „önértéktudati” célokat is szolgál. A tudománynépszerűsítést és ezáltal a népnevelést kötelező szolgáltatnak tekintette s erről több száz napilapokban és folyóiratokban megjelent cikke mellett számos nagyközönség számára tartott előadása is tanúskodik. Hitt abban, hogy a történelem ismerete a jelen problémáinak megoldása vonatkozásában megkerülhetetlen. Miközben kutatói tevékenysége révén az újkori székely és erdélyi magyar társadalom- és gazdaságtörténet teljesebb megismerését segítette elő, tudományszervezőként az erdélyi magyar szociológia újjáélesztéséért munkálkodott. Ennek eredményeként jelent meg szerkesztésében, illetve hathatós közreműködésével *Az önismeret útján* című, Venczel József válogatott tanulmányait tartalmazó kiadvány és a

¹⁰ Lásd például: Imreh István: A győzelem és függetlenség napja. *Utunk*, 1952/19. 1–2; Imreh István: Bălcescu és Kossuth. *Irodalmi Almanach*, 1952/6. 675; Imreh István: Székely szabadságharcos hagyományok. *Utunk*, 1952/37. 4.

¹¹ Imreh István 1952-ben megjelent cikkeihez való későbbi viszonyulását jelzi, hogy amikor irodalmi munkásságának jegyzékét elkészítette, akkor a *Székely szabadságharcos hagyományok* című írásának bibliográfiai adatait tartalmazó cédula szélére ceruzával odaírta, hogy „rossz!”, *A győzelem és a függetlenség napja* című cikkének leírását tartalmazó cédulára pedig pirossal jegyezte, hogy „ezt már nem vállalom!” Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kolozsvár, Imreh István kéziratgyűjteménye, 16. doboz. 216.b. tétel.

¹² Imreh István – Vágó Béla: A székelyek múltjának marxista feltárásáért. *Utunk*, 1955/42. 2.

¹³ Imreh István: *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadaiból*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlése Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1973; Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Kriterion, Bukarest, 1983.

Változó valóság című, szociológiai, illetve szociográfiai sorozat két darabja is.¹⁴

Imreh István több évtizedes tanári munkája és a *Változó valóság* kötetinek elkészítése során toborzott szerzőgárda ellenére, hagyományos értelemben vett „iskolát” nem alapított maga körül, amiben személyisége mellett bizonyára az ehhez szükséges pozíciók hiánya és az 1990-es évektől megromló egészségi állapota is közrejátszott. Mindazonáltal a hozzá forduló kutatóknak készségesen segített, s a rá mesterként tekintő székelyföldi helytörténészek sokaságával kapcsolatban állt, ami már csak ezen kutatások koordinálása vonatkozásában is fontos tényező.

A rendszerváltást követő újjászervezésben lehetőségeihez mérten Imreh István is kivette a részét. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjáalapítása mellett a Kriza János Néprajzi Társaság létrehozóinak fiatal csoportját is támogatta. Miután az 1980-as évek második felére tiltólistára került, kiadásra váró kéziratokban is bővelkedett. Ez az oka annak, hogy az 1990-es évek első felében egyszerre több kötete is napvilágot látott.¹⁵ Az 1999-ben megjelent *Erdélyi eleink emlékezete* című tanulmánykötettel azonban életművét befejezettnek tekintette.¹⁶ Kovách Gézának küldött levelében kifejtette, hogy: „újabb nagy terveim, hatalmas teljesítmény-elképzeléseim, világrengető elgondolásaim nincsenek. Nem futja az üzemanyagból. Vagyis hát a lélek még ugyan kész volna de, Imreh Pista erőtlen. Nem panaszként írom, mert nevetve és érdeklődve figyelem mi is megy végbe az ember fiában.”¹⁷

Imreh István kutatásainak eredményei napjainkban is referenciaértékűek. A nemrégiben megjelent *Székelyföld történetét*¹⁸ összefoglaló szintézis második kötetében például a legtöbbet hivatkozott szerzők közé tartozik. Hogy mára művei mellett ő maga is a történetírói kánon részévé vált, azt az is bizonyít-

¹⁴ Venczel József: *Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből*. Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1980; *Változó valóság*. I. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1979; *Változó valóság*. II. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Egyed Péter. Kriterion, Bukarest, 1984.

¹⁵ Imreh István: *A fejedelmi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1992; Imreh István – Pataki József: *Kászonszéki krónika 1650–1750*. Európa–Kriterion, Bukarest–Budapest, 1992; *Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1764*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1994.

¹⁶ Imreh István: *Erdélyi eleink emlékezete 1550–1850: társadalom és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Teleki László Alapítvány–Polis, Budapest–Kolozsvár, 1999.

¹⁷ Békés Megyei Levéltár, Kovách Géza kéziratanyagátéka, Imreh István Kovách Gézának küldött levele, 1999. augusztus 2.

¹⁸ *Székelyföld története*. I–III. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Haáz Rezső Múzeum–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Kolozsvár–Székelyudvarhely–Budapest, 2016.

Imreh István (1919–2003)

ja, hogy születésének 100. évfordulója alkalmából az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Történettudományi Intézete közös konferenciát szervez Kolozsváron.